

Robert B. Reich: V pasti úspěchu: Diagnóza kapitalismu 21. století

Bystrican, Ivo

Veröffentlichungsversion / Published Version

Rezension / review

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Bystrican, I. (2005). Robert B. Reich: V pasti úspěchu: Diagnóza kapitalismu 21. století. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 41(5), 958-961. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56156>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Terms of use:

This document is made available under Deposit Licence (No Redistribution - no modifications). We grant a non-exclusive, non-transferable, individual and limited right to using this document. This document is solely intended for your personal, non-commercial use. All of the copies of this documents must retain all copyright information and other information regarding legal protection. You are not allowed to alter this document in any way, to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public.

By using this particular document, you accept the above-stated conditions of use.

ké, že její teorie spravedlnosti je pluralitní pouze zdánlivě, neboť jde ve skutečnosti o jediný cíl, kterého lze dosáhnout dvěma způsoby. Ačkoli cíl sociální spravedlnosti chápou oba teoretici obdobně, tedy jako vytvoření sociálních poměrů, v nichž mohou jednotlivci veřejně praktikovat své životní cíle jako plnohodnotní partneři, Honneth váže svou koncepci spravedlnosti na slabou představu dobra. Normativním jádrem jeho koncepce jsou tři rovnocenné principy spravedlnosti (láska, rovné zacházení a sociální ocenění) vycházející z historicky se vyvíjejícího řádu uznání, prostřednictvím nichž jsou jedinci poměřováni svými potenciálními vlastnostmi (potřebou, autonomií a výkonem). Definuje tudíž synchronní a diachronní tripolární teorii spravedlnosti, která se opírá o teorii identity v tom smyslu, že možnost sebeuskutečnění individuální autonomie chápe jako výsledek zkušenosti sociálního uznání podle institucionálně formovaných principů. Fraser ale jeho koncepci vidí jako monistickou, neboť do centra zájmu staví pouze kategorii uznání.

Předkládaná kniha nabízí čtenáři bezesporu ojedinělou snahu ve vzájemném dialogu oživit projekt kritické teorie a nově tak uchopit souvislosti teorie a praxe. V rozsáhlém interdisciplinárním rámci jsou zde diskutovány aktuální problémy morální teorie, sociální teorie a politické analýzy ve snaze systematicky porozumět současné společnosti a jejím sociálním bojům. Prvotní diskusi o vztahu přerozdělování a uznání lze proto v nejhlubší rovině chápat jako pokus vytvořit společný rámec, v němž by bylo možné konceptualizovat současné kapitalistické společnosti v podmínkách multidimenzionálního procesu globalizace.

Závěrem bych učinila ještě několik poznámek k českému překladu. Vzhledem ke složitě konstruovanému jazyku, který Fraser i Honneth používají k výkladu svých teoretických stanovisek, je český překlad velmi dobrý. Přestože se v této oblasti nelze opřít o ustálené české termíny, podařilo se překladatelům převést terminologii do češtiny bez nepřesností a posunů významu, čímž ne-

sporně přispěli k rozšíření české terminologie sociologické, politologické, filosofické a psychologické teorie. Lze tedy jen doufat, že se v českém překladu představí také další práce inspirativního díla Nancy Fraser i Axela Honnetha.

Zuzana Uhde

Pozn. aut.: Nakladatelství se přiklonilo k přechýlení příjmení Nancy Fraser podle českého jazykového úzu, v textu recenze nicméně uvádím v souladu se svým přesvědčením o nevhodnosti přechylování cizích jmen v českých překladech reálné příjmení autorky.

Robert B. Reich: *V pasti úspěchu: Diagnóza kapitalismu 21. století*

Prostor, Praha 2003, 424 s.

Ačkoli jméno Roberta B. Reicha nepatří v českých sociálněvědných vodách mezi nejskloňovanější, není zde zcela neznámé. Bývalý ministr práce Spojených států, který zastával úřad v době Clintonovy vlády, obdržel v roce 2003 cenu nadace Vize 97 z rukou Václava Havla za „významné rozšíření lidského obzoru, poukázání na méně známé jevy a souvislosti, pomoc včlenit výsledky vědy do obecné kultury a prohloubit alternativy lidského pohledu na svět, kosmos a základní otázky bytí“. Ekonom Reich, který svůj profesní život zasvětil problematice práce, je ceněn zejména za významné konkrétní politické aktivity v boji proti marginalizaci a exkluzi na trhu práce, kterými se zároveň teoreticky zabýval ve svých knihách.

V širších souvislostech se problematikou práce zabývá taktéž ve své zatím poslední knize, která se dočkala svého českého překladu. Jeho kniha v originále nazvaná *The Future of Success: Working and Living in the New Economy* se snaží z ekonomického úhlu pohledu proniknout do podstaty fungování podnikání a obchodu v nezadržitelně akcelerovaných podmínkách a zároveň prozkoumat souvislosti a důsledky, které působí na mnohé aspekty každodenní lidské existence

a fungování sociálního systému. I když se Reich sám vyhýbá použití termínu občanské společnosti, důsledky fungování práce v nové ekonomice vnímá jako způsobující erozi mezilidských vztahů a rodiny, občanské solidarity a zároveň působící zvyšování nerovnosti a izolaci znevýhodněných sociálních skupin. Důležitou část knihy průběžně zaujímá analýza fungování institucí tradičně považovaných za základ občanského sektoru – charity, nadací a dalších neziskových organizací, které jsou již nuceny následovat modus operandi komerčních korporací.

Reichovo přemýšlení o „pasti úspěchu“ se nese v poměrně přímočarém duchu. Pojmem „nové ekonomiky“ Reich charakterizuje nastupující realitu fungování ekonomických subjektů a pracovní síly v podmínkách globalizace a rychlého rozvoje technologií, zejména komunikačních. Právě vysoce rozvinuté komunikační technologie a jimi umožněnou rychlou dostupnost relevantních informací považuje Reich za zdroj zrychlování pohybu v prostoru trhu. Protože elektronické sítě umožňují okamžité spojení a rychlé získávání jakýchkoli informací, ocitají se podnikatelské subjekty v tvrdé vzájemné konkurenci. Neboť spotřebitelé chtějí získat za své peníze co nejvyšší užitek za co nejméně peněz a mají možnost okamžitého srovnání výhodnosti nabídek, musí firmy snižovat náklady na co nejnižší míru, aby udržely svou konkurenceschopnost. To se však neodehrává jen na konci produkčního řetězce, ale na všech subdodavatelských úrovních. Všechny subjekty, které mají své dodavatele, jsou tlačeny k minimalizaci cen těmi subjekty, které jsou o úroveň výš v dodavatelském řetězci. Internet umožňuje okamžité srovnávání parametrů a cen výrobků, tudíž dodavatel neschopný udržet si konkurenční náskok či alespoň svou konkurenci dohánět přichází o zakázky a postupně zaniká. Rozdílem mezi starou a novou ekonomikou je podle Reicha zejména vyostřený tlak na lepší, rychlejší a levnější provedení produktu.

Vyostřený konkurenční boj má podle Reicha výrazný vliv na proměnu statusu prá-

ce pro zaměstnance. Práce přestává být jistotou. Za účelem minimalizace výrobních nákladů kladou korporace důraz na zeštíhlení zaměstnaneckého aparátu na nejnižší možnou míru a slova downsizing a outsourcing se stávají klíčovými označeními strategie pro získávání nebo udržování konkurenceschopnosti. Firmy se snaží mít co nejméně kmenových zaměstnanců a výkon určitých úkolů přesouvají na více specializované subdodavatele. Proto se zvyšuje míra zaměstnávání jen na určitý projekt a dobu určitou a smlouvy o provedení konkrétní práce či díla. I subdodavatelé dočasných pracovníků fungují jako zprostředkovatelé a kontrakt s pracovníkem uzavírají jen pro dobu výkonu úkolu, pro který je najat. Reich tvrdí, že takto jsou nuceny se chovat i neziskové organizace, nadace a charity, které spolu bojují o přízeň sponzorů a donátorů. I ony jsou nuceny minimalizovat náklady a zefektivnit vynakládání prostředků svých dárců, kteří mají možnost srovnávat využívání peněz mezi organizacemi podobného typu.

Novou ekonomiku tedy necharakterizuje růst nezaměstnanosti. Reich odmítá myšlenku zmenšování objemu pracovních příležitostí, ale podtrhuje zvyšování nejistoty zaměstnanců, kteří jsou nuceni k fluktuaci mezi dočasnými pracovními angažmá. Trvalý úvazek s perspektivou stálosti, růstu ve firmě a hierarchii a průběžného zvyšování platu přestává být na rozdíl od staré ekonomiky běžný a standardní. Nejistota zaměstnance o zítřku na trhu práce je pak doprovázena politikou každodennosti v dikci motta „kuj železo, dokud je žhavé“. Pokud jedinec získá dobrou práci, která mu přináší relativně mnoho peněz, nasedá do rychlovlaku vysokého pracovního nasazení, ač by aktuálně tolik peněz nepotřeboval. Je ovšem potřeba zajistit si živobytí pro dobu potenciální nezaměstnanosti či zaměstnání, které takový výdělek poskytovat možná nebude: „v tom také spočívá jedna stránka nové práce, o které se příliš nemluví, ale ovlivňuje skoro všechny (...) a nutí je k tomu, že dnes pracují víc, než by normálně bylo zapotřebí, aby mohli za-

platit zítřejší účty“ (s. 210). K vysokému pracovnímu nasazení a tempu je zaměstnanec zároveň tlačěn konkurencí ostatních dostatečně schopných lidí, kteří jsou v boji o lukrativní pozice připraveni dotýčného předčit. Být napřed před konkurenty není pouze součástí politiky firmy, ale i zaměstnanec a zpomalit znamená odepsat se.

Reich má za to, že se vytrácí poklidnost modernity, v rámci které se Schumpeter děsil nehybné atmosféry byrokraticky řízených podniků, které nedovolovaly, a nebyly k tomu ani nuceny, významnější inovace a změny. Nyní jsou však kontinuální inovace jednou z mála možností přežití podnikatelského subjektu, který je pronásledován dravou konkurencí. Poklidnou atmosféru občasných a pouze kosmetických úprav produktů vystřídal frenetický hon za inovací. Tento základní rys podnikání v nové ekonomice postavil na výsluní pozice, které svou kreativitou a invencí přinášejí firmám nejvyšší zisky. Není již ceněn Riesmanův organizační člověk řízený zvnějšku, svědomitý a poslušný, ale člověk, který vyčnívá, ohromuje a překvapuje. Poptávka po tvůrčích pracovnících inovátorech roste, zároveň právě na ně je vyvíjen největší tlak – jsou oni, kdo je nejlépe placen a těší se nejvyšší prestiži, zároveň je právě na nich závislý úspěch firmy a nemožou si tudíž dovolit stagnovat. Přestože inovátoři a kreativci mají klíčový význam, jejich pracovní angažmá není definováno loajalitou. Podle Reicha je loajalita v obchodu či zaměstnaneckém vztahu krajně podezřelá a dlouhotrvalost svazku indikuje slabý proud inovace. Proto firmy obsazení klíčových pozic často obměňují, zároveň zaměstnanci se nezdráhají odejít za lepší nabídkou. Důvody pro vyhazov z práce se však od doby modernity změnil: „člověk vyhozený z práce může být i dnes našťvaný nebo se může cítit poníženy, ale už se nepředpokládá, že by to byla jeho chyba. Lidé jsou stále častěji vyhazováni z důvodů, které nemají nic společného s jejich selháním“ (s. 145).

V Reichově pohledu je „postzaměstnaní“ vymezené vůči jeho předchůdci z éry

modernity skrze konec trvalých zaměstnaneckých úvazků, nutnost neustálého vysokého pracovního úsilí, poklesem příjmů s rostoucím věkem zaměstnance, stíráním rozdílu mezi domovem a prací. Klesá zároveň smysl právní ochrany zaměstnanců, kteří jsou tlačeni k práci jako samostatně výdělečně činní, kdy jsou nakonec spíše zaměstnanci zákazníka a organizace vystupuje spíše jako zprostředkovatel kontraktu. Významným rysem změny je podle Reicha také prohlubování nerovnosti, která začíná nerovností příjmů. Nejrychleji se zvyšují příjmy bohatých, zatímco významně klesají u zaměstnání, jejichž vykonavatelé jsou snadno nahraditelní. Rostou možnosti a výhody pro talentované, schopné a ambiciózní lidi, zhoršují se však pro ty druhé, a to v absolutním smyslu.

Důsledky tlaku na výkon, nejistoty na trhu práce a v zaměstnání na osobní, intimní a rodinný život jsou nasnadě. Zejména rodina přichází o své funkce a stává se korporací, která deleguje své kdysi tradiční funkce na subdodavatele jako pečovatelské a jiné organizace poskytující osobní služby. Důvodem není podle Reicha sobectví a přílišný individualismus, ale racionální kalkulace zisků a nákladů na výkon rodinných funkcí. U kreativních pracovníků a manažerů je ušlý zisk z času, který by místo práci věnovali rodině tak vysoký, že téměř přestává být dilematem, čemu dát přednost. Zejména pak s ohledem na nejistotu, jak dlouhé trvání bude lukrativní zaměstnání mít.

Ekonomická racionalita je také podle Reicha důvodem, proč se rozevírají nůžky mezi bohatými a chudými, mezi privilegovanými a marginalizovanými. Situace chudých se měřitelně zhoršuje nikoli proto, že by tak byl naplánován systém, ale proto, že se privilegované skupiny vzdělaných a zdravých snaží maximalizovat své dobro. Disponující svobodou volby přátel a společenství, akteři se snaží dostat do těch lepších segmentů lidí a vyvarovat se těch horších. Vzájemná segregace tříd začíná výběrem bydliště a sousedství, u dětí pak pokračuje výběrem školy a snahou vyhnout se školám, kde by jejich intelektuál-

ní rozvoj mohl být bržděn slabšími spolužáky. Nezamýšleným důsledkem snahy o vlastní dobro, respektive dobrou budoucnost pro své vlastní potomstvo je, že vznikají deprivovaná homogenní sousedství a izolované školy se slabšími dětmi. Marginalizace a segregace určitých skupin nastává, aniž by po ní někdo přímo toužil, ale kontakt s těmito skupinami může pro privilegovanější jedince jednoduše znamenat snížení osobních šancí v budoucnosti. Maximalizace vlastního zisku vede k zhoršení situace chudých, jejichž možnosti tím klesají. Reich pro ilustraci tohoto mechanismu používá metaforu logiky pojištění u pojistných systémů, který se snaží vyvarovat rizika plynoucí z lidí, kteří jsou na tom hůře: „třídící mechanismus v pojištění funguje přesně tak jako v sociálních službách a ve vzdělávání. Nejlepší obchod uděláte tehdy, když vaše peníze nebudou subventionovat nikoho, s kým je větší riziko než s vámi“ (s. 351).

Tradiční systém sociální solidarity je v éře nové ekonomiky narušen nikoli pro nárůst sobectví ve společnosti, ale kvůli vysoké míře nejistoty, kterou o své budoucnosti nebo budoucnosti svých dětí aktér má. Právě nejistota vyžaduje co největší aktivitu, zodpovědnost a nasazení dnes, pro případ, kdyby se zítra něco nepovedlo. Neponechat zítřek náhodě nízkou ostražitostí a zabavováním se vlastních zdrojů a privilegií ve prospěch někoho jiného, když není jisté, že je už zítra nebude aktér postrádat. Závěr, který v této souvislosti Reich činí, je poměrně chmurný: „výsledkem je přímé přesouvání břemene placení za věci, které méně šťastní členové každé společnosti nejvíce potřebují, na ně samotné“ (s. 364).

Kniha Roberta B. Reicha není v kontextu významných děl, které se problematikou práce a proměn životního způsobu v postmoderním období zabývají, výrazně originální a myšlenkový základ jeho koncepce není zdaleka nový. Přínos jeho díla však spočívá ve způsobu, jakým Reich pracuje. Podstatnou část knihy tvoří konkrétní příklady ze světa obchodu, marketingu, reklamy, korpore-

rací, vzdělávacích institucí, neziskových organizací a osobních zpovědí individuálních aktérů, které Reich čerpá z časopisů, magazínů, denního tisku, oficiálních statistik, výzkumných zpráv a vlastních rozhovorů. Díky jejich svěžímú využití a zprostředkování svých zkušeností na vysokém vládním postu dal vzniknout knize, která může sloužit jako příručka k pochopení zrychleného světa, ve kterém žijeme.

Ivo Bystřičan

Nelson Phillips, Cynthia Hardy: *Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Construction*

Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage Publications 2002, 97 s.

Tato útlá monografie je v pořadí padesátou publikací ediční řady Qualitative Research Methods. Zatímco některé z těchto monografií se na první pohled zabývají opravdu jen metodami kvalitativního výzkumu (jako je publikace v pořadí čtyřicátá devátá *Systematic Self-Observation*), jiné jsou věnovány celým výzkumným odvětvím (jako je například publikace s pořadovým číslem třicet pět, totiž *Conversation Analysis*, nebo *Ethnomethodology* – monografie v pořadí třicátá šestá). Práce N. Phillipse a C. Hardyové se řadí k těm druhým – sami autoři to formulují tak, že chápou „analýzu diskurzu“ nejen jako metodu, ale i jako osobitou metodologii (s. 5), respektive výzkumnou perspektivu (s. 59), jejímž východiskem je to, že sociální jevy jsou nazírány jako produkty konstruktivních účinků jazyka (resp. textů, resp. diskurzu). Příkladem, který uvádějí z vlastního výzkumu, je proměna přístupu lidí k velrybám: o velrybách se přestalo hovořit a psát jako o nebezpečných monstrech (ve smyslu „*Moby Dick*“ Hermana Melvilla) a naopak začaly být zpodobňovány jako ohrožená inteligentní stvoření (viz hollywoodský film „*Zachraňte Willyho*“); změna v konstruování identity velryb byla podle autorů předpokladem vzniku jednoho odvětví ekoturistického průmyslu,